

Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet –
Departman za sociologiju, Niš

DOI 10.5937/kultura1236376T

UDK 316.644:2(=214.58)(497.11-12)"2008/2009"
274(=214.58)(497.11-12)

originalan naučni rad

ULOGA KULTURNIH FAKTORA U PROTESTANTIZACIJI ROMA JUGOISTOČNE SRBIJE

Sažetak: *Protestanti u jugoistočnoj Srbiji, koristeći se nezainteresovanošću oficijelnih religijskih struktura i velikodostojnika pravoslavlja i islama, otvorili su se za romske probleme, sa mnogo hrišćanske ljubavi uključili ih u postojeće grupne aktivnosti i podstakli na izgradnju novog, u Svetom pismu utemeljenog, identiteta. Pod protestantizacijom Roma podrazumevamo noviji proces masovnog uključivanja srpskih Roma u male verske zajednice protestantske provenijencije. Nezaobilaznu ulogu u tom procesu imaju kulturni faktori, odnosno podudaranja elemenata romskog kulturnog identiteta sa religioznim doživljajem protestantskih verskih zajednica, među kojima su najvažniji: uloga pesme i igre u slavljenju Boga, nespontanost i ekspresivnost ispoljavanja duhovnosti i prisnost uspostavljenih verničkih veza. Istraživanje je obavljeno na uzorku 60 krštenih vernika romske nacionalnosti, kao i 14 romskih i neromskih verskih starešina. Podaci su prikupljeni metodom produbljenog intervjua na osnovu standardizovane procedure sa Romima vernicima i neromskim i romskim starešinama protestantskih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji (Hrišćanska baptistička crkva, Jehovini svedoci, Hrišćanska adventistička crkva i Evanđeoska pentekostalna crkva).*

Ključne reči: *protestantizam, Romi, jugoistočna Srbija, identitet, kulturni faktori*

*Protestantizam i Romi na jugoistoku Srbije:
Kako je sve počelo?**

U tri se talasa odigrao proces protestantizacije juga Srbije i svaki od njih odlikovao je karakterističan način misionarske delatnosti, između ostalog i među romskim porodicama.

Prvi talas započinje *pedesetih i šezdesetih godina prošlog veka*², kada pristižu prvi verujući iz Beograda i iz severnih krajeva negdašnje SFRJ, najčešće u vidu kolportera i literarnih jevanđelista. Oni su pronosili „radosnu vest o Hristovom drugom dolasku“ i prodavali duhovnu literaturu, izazivajući znatizeljnu među stanovništvom koje ih je primalo u svoje domove, slušalo njihove propovedi i kupovalo Biblije i ostalu versku literaturu. Ubrzo iza toga opredeljivali su se za odanu službu Bogu, na jedan drugačiji način no što su to činili njihovi preci vekovima unazad; njihovi domovi postajali su mesta za sastanke malih molitvenih grupa, na kojima se bogoslužilo i putem biblijskih časova obavljala priprema zainteresovanih osoba za krštenje, večito uz podozrenje komšija i pod prismotrom partijskih vlasti. Ti retki pojedinci predstavljali su plodno tle na koje je pala protestantska reč, a njihove porodice rasadnici budućeg verskog delanja u bližem i širem okruženju.

Reč Božja širena je „od usta do usta“ među rođacima i prijateljima i na bogosluženjima prilikom kućnih okupljanja, ili pak preko dopisne Biblijske škole, tačnije upućivanjem zainteresovanih pojedinaca na poštanske biblijske tečajeve.

Drugi talas započinje *krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina dvadesetog veka*. Narasli broj redovnih posetilaca, najčešće subotnjih ili nedeljnih, bogoslužjenja naterao je verske vođe da izađu iz skučenih porodičnih domova i da pojedinačne molitvene grupe objedine u zajedničkom prostoru, najčešće iznajmljenom, a postupno i u novoformiranim crkvama, na opštinskim ili placevima imućnijih vernika, koji bi preinačivali funkciju postojećih ili gradili nove zgrade na sopstvenim imanjima.

Vidan je angažman prvog stasalog duhovno opismenjenog kadra, proisteklog iz dečjeg, omladinskog i sestrinskog pogona

1* Pripremljeno u okviru projekta *Održivost identiteta Srba i nacionalnih manjina u pograničnim opštinama istočne i jugoistočne Srbije* (179013), koji se izvodi na Univerzitetu u Nišu – Mašinski fakultet, a finansira ga Ministarstvo prosvete i nauke RS.

2 Ponegde ove aktivnosti kreću i ranije, još dvadesetih i tridesetih godina, kao na primeru Adventističke crkve u Nišu. Više o tome u: Đurišić M., *Sećanja na naš početak i razvoj (Jubilarni sabor adventista u Nišu 1923-2009)*, Niš 2009, str. 5-6.

verskih zajednica. Oni versku opredeljenost potvrđuju organizovanjem masovnih javnih evangelizacija (iznajmljujući velike hotelske ili bioskopske sale), uličnim deljenjem traktata građanstvu i posetom njihovim domovima i već izgrađenom prepoznatljivošću u dobrotvornom radu. Naime, pomenute devedesete godine period su u kome su protestantske dobrotvorne organizacije („Adra“, „Ljubi bližnjeg svog“) aktivno pomagale humanitarnom pomoći najugroženije slojeve domaćeg i izbegličkog stanovništva, prvo u vreme hiperinflacije i sankcija, a kasnije i tokom ratnih zbivanja na bivšem jugoslovenskom prostoru.

Treći talas povezan je sa demokratskim promenama u Srbiji *početkom dvehiljaditih godina*, kada su stvorene pretpostavke za slobodnije versko delanje, kako tradicionalnih i priznatih, tako i tzv. malih verskih zajednica.

U svim većim gradovima, ali sve više u palankama i među seoskim stanovništvom, baptisti, adventisti, Jehovini svedoci i pentekostalci uveliko institucionalizuju uslove za rad, najčešće uz pomoć većih, matičnih zajednica iz inostranstva. Kupuju objekte u sopstvenom vlasništvu ili iznajmljuju prostor u kome bogoslužjenja održavaju prve školovane ili iz lokalnog verništva proizvedene verske starešine, organizuju izdvojene časove veronauke s dečjim i omladinskim uzrastom, i proširuju delatnost organizujući kulturno-umetničke (posebno o Božiću i Uskrsu) i sportske, kao i savetodavne i edukativne sadržaje.

Pokušavajući da usklade svoje poslanje sa izazovima novog milenijuma, mnoge verske zajednice postaju otvorenije za interesovanja najmlađih generacija vernika u pravcu aktivne eksploatacije savremenih tehnoloških pomagala u promociji najvažnijih verskih načela. Sve je više internet prezentacija lokalnih crkava putem kojih postaju dostupne informacije o terminima i sadržaju bogoslužjenja, audio-zapisi propovedi pastora, kao i niz drugih obaveštenja iz religijskog života.

No, o kom god periodu i kojoj god pogodnosti da govorimo, biblijska istina najbolje se prenosila u direktnom kontaktu. Živa reč i poziv rodbine, komšija i prijatelja najupečatljivije su uticali na nove prijatelje crkve da prenebregnu suspregnutost tradicijom i zakorače božjim putem. Oduvek se verovalo iskustvu najbližih, posebno kada oreol svetosti nije dozvoljavao laž i prevaru. A posebno kada su na delu bila svedočanstva o delotvornosti Svetog Duha u isceljenjima od teških bolesti i svakojakih drugih nesreća.

*Ko su prvi Romi s juga koje je dotakla
evangelizatorska reč „trećeg kraka“ hrišćanstva?*

1. Najpre, *azilanti* iz kriznih devedesetih godina prošlog veka i sezonski radnici u inostranstvu, najčešće u neposrednom okruženju (Italija, Austrija, Nemačka...) Obavljajući svakodnevne poslove ili čekajući papire u sabirnim centrima, susretali su se na ulicama evropskih metropola sa ćutljivim, ali urednim „stajalčima“ koji su nudili versku literaturu slučajnim prolaznicima. Ili su primali u svoje domove najčešće dvočlane ekipe nasmejanih ljudi, koji su poznatim jezikom govorili o Bogu i životu posle smrti, temama koje su i njih mučile u tuđini, a nisu imali sa kim o njima da prozbore. Posle dužeg ili kraćeg izostajanja, vraćali su se svojim domovima, donoseći i novopoprmljena religijska uverenja. Obično bi se pridružili već oformljenim kućnim grupama ili bi njihovi domovi predstavljali jezgro budućeg verskog organizovanja pripadajuće religijske zajednice.

2. Sledili su, zatim, *sezonski radnici* po Vojvodini (kopanje kukuruza i krompira, branje višanja i grožđa, sadnja loze...). Napoličareći „truhom za kruhom“ čudili su se pozivima nepoznatih ljudi da posete njihove crkve, a još više ljubaznom, gotovo rodbinskom prijemu od strane većinskog naroda koji ih je, prema dotadašnjem iskustvu, uglavnom „častio“ podozrenjem i nipodaštavanjem, neretko psovka i batinama.

3. Oni koji nisu mogli „preko grane“ do posla ili su izbegavali težak fizički rad na otvorenom, odvajkada su se okretali trgovini, trajnoj odrednici tegobnog romskog opstajanja. Tako su *sezonski prodavci robe na kvantaškim pijacama* u srpskoj prestonici bili u prilici da prvi među svojim siromašnim sunarodnicima sa juga poslušaju uputstva o bogougodnom ponašanju u ovosvetovnom, zarad sigurnosti vaskrsa u onosvetovnom životu. Ponešto od deljene literature bi sačuvali, a pokoju reč i zapamtili da je prenesu najbližima u rodnim mahalama u hladnim zimskim danima.

4. Konačno, bili su to i svi oni Romi u velikim i malim gradovima jugoistočne Srbije, koji su iz prikrajka bili u prilici da dođu u dodir sa dobronamernim ljudima na koje okružujuće pravoslavno stanovništvo nije gledalo sa odobravanjem. Zbivalo se to na dva načina: ili su *služili u njihovim kućama*, postajući članovima proširene porodice ili su svojim očima *gledali Božji odgovor na molbe propovednika* za ozdravljenje nevoljnih članova sopstvenih porodica. Njihova kasnija svedočanstva bila su najbolja preporuka za dobar prijem protestantskih učenja među ostalim Romima u kraju.

*Protestantizam i Romi na jugoistoku Srbije:
Rasprostranjenost*

Najviše uspeha u širenju učenja Isusa Hrista među romskim narodom do sada su imali jevandeoski hrišćani, slede adventisti, zatim Jehovini svedoci, dok su na začelju baptisti. Svi oni poseduju ne previše brojno, ali stabilno verničko jezgro, na čijem se uzdizanju u pitanjima vere tek ima raditi, posebno s najmlađim generacijama.

Baptisti na jugu Srbije

Misionarski duhovni rad baptista na ovim prostorima započeo je u Leskovcu, 1964. godine; danas je zajednica okupljena u Deligradskoj ulici, u blizini pošte i Vatrogasnog doma. Oko 1970. godine pridružuju im se pojedini vernici iz Niša, koje u verničku zajednicu okuplja 1980. godine Čedo Ralević, povlačeći se iz zdravstvenih razloga sa mesta punovremenog misijskog radnika u Makedoniji. Kao priznata verska zajednica, Hrišćanska baptistička crkva u Nišu postoji od 1985. godine, baptizam sada ispoveda oko 150 mahom starijih Nišlija, mada ih je na propovedima redovno tek tridesetak. Imaju dobrotvornu organizaciju „Ljubi bližnjega svoga“. U Beloj Palanci postoji jedina romska baptistička zajednica, broji desetak uglavnom odraslih članova, mada ne i svih krštenih, na čelu sa romskim starešinom Bojanom Kurtićem.

Adventisti na jugu Srbije

Marta 1923. godine formirana je prva crkva u Nišu, dok redovna bogoslužjenja u molitvenom domu na sadašnjoj adresi u ul. Sedmog jula br. 21 postoje od 1948. godine. Radom vernika niške crkve u sestrinstvo crkava Južne oblasti primljene su i dve nove crkve: 1994. godine crkva u Prokuplju, a 2004. godine crkva u Pirotu. Tridesetak Roma pomešano sa većinskim Srbima prisustvuje bogoslužnjima. Humanitarna organizacija „Adra“ prepoznatljiv je znak adventista i u Nišu.

U Leskovcu, takođe, postoji Hrišćanska adventistička crkva, u blizini nekadašnjeg Zdravstvenog dispanzera. U njoj su se godinama okupljali zajedno vernici srpske i romske nacionalnosti, sve dok Romi nisu oformili sopstvenu zajednicu u Vinarcu, pored Leskovca, 2000. godine, koju posećuje dvadesetak Roma i Romkinja (aktivno ne više od pet ili šest). U grad su nastavili da dolaze mahom okolni seoski Romi.

Slična situacija je i u Vranju. I tamo je iznad autobuske stanice, još krajem sedamdesetih godina prošlog veka postojala zgrada u kojoj su se okupljali verni ljudi, da bi se 1992. godine preselila u

zgradu pored sadašnje Pošte. U romskoj mahali u Vranju 2004. godine izgrađena je i romska Adventistička crkva, da bi bila pristupačnija Romima vernicima, kojima je bilo teško da putuju do centra grada. Kapaciteta je četrdesetak mesta, neredovno je posećuje petnaestak krštenih Roma. Višedecenijsko postojanje adventisti imaju i u Donjem Brijanju, gde je u dvorištu Živote Mirkovića podignuta zgrada crkve, u kojoj se okuplja petnaestak vernih Roma iz tog i okolnih sela. U Dragovcu, naselju tik pored Bojnika, adventisti takođe imaju prelepu novu zgradu u kojoj se okupljaju verni Srbi i Romi iz bliže i dalje okoline.

Jehovini svedoci na jugu Srbije

Vernike Hrišćanske verske zajednice Jehovinih svedoka u Nišu okupljaju dve Skupštine – Niš-Jug i Niš-Sever, organizaciono vezane za pokrajinu kojoj pripadaju, i Vranje, Leskovac, Prokuplje, Aleksinac, Kruševac, Zaječar, Bor, Negotin i Kladovo. Krštenim članovima i prijateljima omogućeno je da se od 2005. dva puta nedeljno susreću u Dvorani kraljevstva u Skopljanskoj ulici br. 3. Službu propovedanja niškim ulicama obavljaju braća i sestre srpske i romske nacionalnosti (među dve stotine vernika, Roma je ne više od četrdesetak). Skupštine Jehovinih svedoka postoje još i u Leskovcu (25 krštenih članova) i Vranju (30 krštenih članova), a molitvenih grupa ima u Aleksincu, Prokuplju, Bojniku i Pirotu.

Pentekostalci na jugu Srbije

Šezdeset i četvrte godine prošlog veka u Leskovcu je kupljena zgrada u ulici Maksima Gorkog 22, a ranih osamdesetih i stara predratna vila, porodična kuća trgovca Dimitrijevića u broju 21. Nekako u isto vreme kupljena je i zgrada u Lebanu. Stara zgrada u broju 22 služila je za romska bogoslužjenja, sve dok u naselju „Slavko Zlatanović“ nije postavljen šator, donacija francuskih Roma Sinta, nadaleko po Evropi poznat kao „Crkva pod šatorom“. Godine 2005. došlo je do podele na Protestantsku evanđeosku crkvu „Zajednica Roma“ i Duhovni centar evanđeoske crkve „Svetlo“; u obe zajednice je po tristotinak krštenih vernika i još najmanje toliko simpatizera.³

Pored Leskovca i Lebana, zajednice sa po dvadeset do trideset vernika počele su da se formiraju i u okolnim selima. Danas postoji grupa vernih Roma pentekostalaca u Bošnjacu, Žitnom

3 Detaljnije o istorijatu razvoja pentekostalizma na jugu Srbije u: Stanković M., Romi – nasledstvo od gospoda, *Religija i tolerancija* br. 7, Beograd 2007; Starešinstvo Protestantske evanđeoske crkve, Dvadeset godina „Zajednice Roma“ u Leskovcu, *Religija i tolerancija* br. 7, Beograd 2007; Kurtić T., Protestantska evanđeoska crkva „Zajednica Roma“ u Leskovcu, *Leskovački zbornik* br. XLVIII, 2008.

potoku, Razgojni i Pečenjevcu, kao i u Dubovu, pored Bojnika. Verničke grupe u zakupljenim prostorijama slave Boga u Vranju i Vranjskoj Banji. Molitvenih grupa i misijskih stanica ima i u Prokuplju, Surdulici, Vladičinom Hanu, Beloj Palanci, Pirotu i Bujanovcu.

Evandeoska crkva „Radosna vest“ u Nišu postoji od 1996. godine, a zgradu u sopstvenom vlasništvu u Episkopskoj ulici br. 82a ima od 2005. godine. Kao odvojena zajednica, u mahali na Jevrejskom groblju, u Mramorskoj ulici br. 11, dela Protestant-ska evandeoska crkva Duhovni centar „Zajednica Roma“, sa tridesetak krštenih vernika i stotinak simpatizera.

* * *

Koristeći se nezainteresovanošću oficijelnih religijskih struktura i velikodostojnika pravoslavlja i islama, protestanti u jugoistočnoj Srbiji otvorili su se za romske probleme, sa mnogo hrišćanske ljubavi uključili ih u postojeće grupne aktivnosti i podstakli na izgradnju novog, u Svetom pismu utemeljenog, identiteta.

Označavajući Rome religijsko-konfesionalnim rezervoarom opstanka i daljeg uvećavanja, baptisti, adventisti, Jehovini svedoci i pentekostalci podupirali su evangelizaciju prvog ešalona preobraćenika *izdašnim karitativnim davanjima*. No, svesni pogubnog uticaja tzv. *paket-vernika* na zdravo verničko tkivo, neromski i romski pastori su dolazak u crkve novih generacija vernika iz omladinskog pogona i iz redova mladih bračnih parova početkom trećeg milenijuma nastojali da podstaknu naglašavanjem prvenstveno *bogoslovskih* (tumačenje Svetog pisma), ali i *kulturnih* činilaca (*vokalno izvođenje* stihova sa biblijskim sadržajem, nesputanost ispoljavanja vere i prisnost uspostavljenih verničkih veza). U daljem radu posebna pažnja posvećuje se analizi uloge pomenutih kulturnih sadržaja u verskom životu Roma protestanata u jugoistočnoj Srbiji.

Uzorak i metodologija istraživanja

Istraživanje⁴ je obavljeno na uzorku 60 krštenih vernika romske nacionalnosti, kao i 14 romskih i neromskih verskih starešina.

4 Prezentovani rezultati deo su obimnog socioempirijskog istraživanja sprovedenog na uzorku krštenih vernika romske nacionalnosti nekoliko protestantskih verskih zajednica na teritoriji jugoistočne Srbije (Hrišćanska baptistička crkva, Jehovini svedoci, Hrišćanska adventistička crkva i Evandeoska pentekostalna crkva), romskih i neromskih starešina pobrojanih verskih zajednica, te verskih vođa većinskih religija (Srpska pravoslavna crkva i Islamska zajednica), a u okviru doktorske disertacije „Protestantizacija Roma jugoistočne Srbije“, koju je autor odbranio oktobra 2011. godine na Odeljenju za sociologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Podaci su prikupljeni metodom produbljenog intervjua na osnovu standardizovane procedure sa *Romima vernicima i neromskim i romskim starešinama* protestantskih verskih zajednica u jugoistočnoj Srbiji. Razgovori su realizovani između decembra 2008. i marta 2009. godine.

Romima vernicima postavljen je set pitanja: 1. Šta za Vas znači muzička pratnja delova bogoslužjenja? 2. Mislite li da sviranje „uživo“ i smenjivanje sporih i brzih ritmova, uz prateće vokale, pojačava religijski doživljaj? 3. Crkvi Vas je privuklo pevanje verskih pesama uz muzičku pratnju? 4. U Vašoj crkvi postoje pesmarice, sa prevedenim tekstovima verskih pesama na romski jezik? 5. Sveštenikova molitva budi u Vama posebne emocije i preplavljuje Vas naglašenim verskim uzbuđenjem? 6. Odgovara Vam to što za vreme trajanja službe ne morate da se suzdržavate u ispoljavanju verskih emocija (što možete glasno da vičete, strasno da pljeskate rukama ili da plačete)? 7. Za vreme trajanja službe doživljavate i svojevrsno duhovno pročišćenje i isceljenje? 8. Koliko Vam znači to što Vas, pre nego što uđete u crkvu, uvek neko prijateljski dočeka i pozdravi? 9. Za vreme trajanja službe možete slobodno da kontaktirate sa ostalom braćom i sestrama, da se dodirujete, rukujete? 10. Znači li Vam to što na službu možete da povedete svoju decu, pa i onu najmlađu?

Neromskim i romskim starešinama postavljeno je pitanje: 1. Da li se, po Vama, Romi iz kulturnih razloga preobraćuju na protestantizam? Treba li uzeti u obzir značaj muzike, pesme i igre u bogoslužjenju, kao i nesputanost emotivnog doživljaja i ispoljavanja vere tokom sveštenikove molitve i drugih obreda?

Rezultati istraživanja

Muzička pratnja delova bogoslužjenja

Najpre smo pokušali da razlučimo značaj muzičke potpore bogoslužjenjima kod baptista, adventista i Jehovinih svedoka.

„Ja duhovne pesme mogu da slušam i bez muzike, ali ovo je neka priprema da mogu bolje da doživim slavljenje Boga.“

Milovan Bećirović, 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Kod Jehovinih svedoka to ide bez muzičke pratnje, osim na pauzi, kada se pevaju Kraljevske pesme. Druga pratnja ne postoji.“

Saša Bakić, 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Naša pesma ima svedeni oblik, tu nije akcenat na uvećanju ili smanjenju verskog doživljaja.“

Radmila Kurtešević, 42, Jehovin svedok, Niš

„Mislim da muzika u bogoslužnju ima svoje mesto, ali ništa posebno značajno. To je tradicionalna protestantska muzika, to su himne koje se koriste prilikom bogoslužnja.“

Anita Simić, 29, adventista, Niš

„Mi imamo kasetofon, nemamo živu muziku. Muzika je, ovaj, ono, šlag na tortu, ispunjenje. Kad imamo muziku, ovaj, onda oseća se radost na našim licima. To je važan element bogoslužnja. Bez pesme nikako ne bi moglo, a i bez muzike je teško, nismo navikli. (...) Muzika je da završi to, da popuni te praznine koje fale i da bogoslužnje bude kako treba. Ne nešto posebno da uzbuđuje.“

Zoran Rušitović, 44, adventista, Kosančić (Bojnik)

Slika 1: Muzička podrška u romskoj adventističkoj crkvi u Dragovcu (Bojnik) (Dragan Todorović, februar 2009)

Služba u sve četiri zajednice započinje pevanjem i sviranjem. Cilj je uvodnih taktova i duhovnih refrena da vernike blagoslove u prisustvu i mobilišu na aktivno učestvovanje. Nadalje, međutim, u Dvoranama kraljevstva i adventističkim crkvama, gde Srbi sa pripadnicima nacionalnih manjina pomešano slave Isusa, vlada kamerna atmosfera: sve je podređeno tumačenjima Svetog pisma, mesečnih publikacija i dnevnih zapovesti o ispravnom životu u Hristu. Muzika ima sekundarni značaj, određeno joj je mesto u pauzama između bogoslužbenih celina i reprodukuje sa kasetofona ili CD-a (slika 1); veće i bolje organizovane zajednice adventista imaju klavir ili orgulje.⁵

⁵ Već je u tzv. romskim adventističkim crkvama, zaključujemo iz dobijenih odgovora iz Vranja i Bojnika, radosniji hrišćanski doživljaj uz klavijature, na

Nasuprot podređenom položaju u bogoslužbenom ritualu među baptistima, adventistima i Svedocima, izvođenje muzike „uživo“ i smenjivanje sporih i brzih ritmova među Romima pentekostalne vere postaje nezamenljiv element specifičnog religijskog doživljaja.⁶

„Taj deo najviše volim, tad najviše obožavam. Drukčije, na primer, sam propoved, tad Bog govori svoju reč. A muzički deo ja govorim ono što mi je potrebno, slavim ga, i on govori kroz pesme.“

Danijela Demirović, 29, pentekostalac, Leskovac

„Mnogo znači. Lele, to mi je u duši, to mi je u srcu! Ima pesme koje toliko me dodiruju da plačem, da plačem. Al' to od prisutnosti Duha Svetoga! Jel' onda same, same reči u usta ulazu, same reči, jer ti ne govoriš, Duh Sveti govori. Kad počneš da zahvaljivaš, uz pesmu, a Duh Sveti otvara usta tvoja, on prikaže to.“

Nazif Bakić, 61, pentekostalac, Leskovac

„Pa, kako ne. Ja tako i obožavam, uz muziku. Mogu i bez muzike, ali nije to to. Jer ti kroz muziku, kroz pevanje, ti se otvaraš. Otvara se Bogu skroz ono što imaš potrebe, ti pričaš Njemu. Kroz to ti slaviš i Boga.“

Šerif Asanović, 45, pentekostalac, Vranje

„Znači, mnogo nešto znači. Pogotovu kad je od Boga muzika, svi slavimo, svi se veselimo, dižemo ruke gore, braća kaže: 'Tražite Boga, sad u ovom trenutku zaista Bog vam treba', mi molimo se. Ima dosta ljudi, ja ne znam...“

Nerga Saćipović, 57, pentekostalac, Vranjska Banja (Vranje)

Brojni slabo pismeni Romi pentekostanci loši su poznavaooci Biblije, pa su muzički delovi bogoslužjenja jedinstvena prilika da: 1. poslušaju božja uputstva u stihovima, 2. uz instrumentalnu podršku, potraže odgovore na nedoumice proistekle u suočavanju sa krizama i 3. glasno izgovore molbe za svakovrsne potrebe.

šta reaguju i oni koji nisu romske pripadnosti, u poseti. Atmosfera je veselija i otvorenija i među baptistima, koji imaju samostalni orkestar sa muškim i ženskim vokalima.

6 Konsultovati detaljnu studiju o romskoj muzici u mađarskim pentekostalnim crkvama: Rose Lange B., *Holy Brotherhood: Romani Music in a Hungarian Pentecostal Church*, Oxford 2003.

Duhovnu hranu posreduju mnogočlani orkestri: „visokoampernu“ muziku (električne gitare, bubnjevi, klavijature) izvode gromoglasno i u brzim ritmovima, umnožavajući efekat moćnim pojačalima i razglasima, uz bučno saučestvovanje svih prisutnih (slika 2).⁷

Slika 2: Muzička podrška u romskoj pentekostalnoj crkvi u Leskovcu (Dragan Todorović, oktobar 2008)

Pevanje pesama uz muzičku pratnju

Pored muzičke pratnje, zamolili smo vernike da ocene ulogu vokalnog izvođenja stihova sa biblijskim sadržajem tokom trajanja bogosluženja.

„Meni ne, ne nešto posebno... Odgovaraju mi pesme, pevamo uz glas i to mi odgovara. To je normalna stvar, ništa to posebno ne pojačava doživljaj.“

Milenko Mirković Miško, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„I te pesme, mi ih pevamo čisto da ustanemo, da se razmrdamo, da se razgibamo. Ta pesma, napravi se pauza između dva sastanka; ako je sastanak trajao sat vremena, ti sediš sat vremena i slušaš, da se malo razgibaš ide pesma koja je, naravno, opet iz biblijskog stiha.“

Perica Demirović, 58, Jehovin svedok, Žitkovac (Niš)

„Ne, ne. To ne može da privuče, jer oni kad idu na sastanak, prvi put kad smo išli, mi nismo obratili pažnju ni na jezik ni na pesmu, već jednostavno kako oni gledaju na ovo, i kako ja gledam na ovo. Jedino to može da me privuče, istina se traži. Ako si

⁷ Svojevrni hit među pentekostalcima u leskovačkoj „Crkvi pod šatrom“ jeste kantautorski poduhvat vernika Trajčeta Kadrića pod naslovom „Apoteka“. Pesma duhovnog sadržaja sročena je u znak zahvalnosti Isusu Hristu za uslišene molbe za ozdravljenje nakon moždanog udara.

zainteresovan za istinu, onda ćeš da upoznaš istinu, ako ne, onda muzika ne može da te privuče, nema veze to.“

Ivan Avdić, 39, Jehovin svedok, Vranjska Banja

„Može Rome da privuče. Znače šta, ja planiram, ali uz Božju pomoć, ne sama, da napravimo *koncert duhovne romske muzike* (podvukao D. T.) Jer smo mi приметili na evangelizaciji, prvo smo imali duhovnu muziku, a onda smo imali propoved, i onda su oni bili na duhovnoj muzici revniji, nego kad je bila propoved. Znači, njih vuče muzika. Oni vole da se druže, a i privlači ih muzika. Kod njih može samo muzika da ih privuče.“

Slavica Asanović, 50, adventista, Niš

„Ne. Temelji su Sveto pismo, Isus Hrist, njegova ljubav, otkrivanje Isusa Hrista, njegova žrtva na Golgoti koja se desila, znači, istorija čovečanstva kroz istoriju Starog i Novog Zaveta. A muzika je samo dopunjavanje, ulepšavanje, da se čovek jača u veri, da tu ostane, jer Bog želi da se slavi i da se hvali.“

Momir Ćerimović, 48, adventista, Vranje

„...Ali, samo muzika ne može. Znače šta je bitnije. Može da bude, svedočeci ja svojim životom, pravednost, ljubav, humanizam i što je najvažnije, služba Bogu. Kada to kažemo, jeste to da se mi žrtvujemo kroz te naše službe što radimo za drugoga i što non-stop idemo svake subote u crkvu. Kroz svega toga, mi pokažemo ljudima život večni.“

Goran Arifović, 45, adventista, Žitorađa (Prokuplje)

Slika 3: Pevanje duhovnih pesama na Gospodnjoj večeri Jehovinih svedoka u Nišu (Dragan Todorović, mart 2010)

Izvan jevandeoskog protestantizma, Bog se slavi na jednostavan način. Pesme su tiše i mirnijeg tonusa; usaglašeni, manje-više jednolični glasovi podređuju se uspostavljanju duhovnog mira i svedenom obožavanju višeg autoriteta (slika 3).

Romi adventisti, međutim, dobro uočavaju značaj muzike u životu svog naroda i priliku koju im pruža afirmacija duhovne muzike u evangelizacijskim naporima. Znana sposobnost romskog muzičkog sinkretizma sada se primenjuje u crkvenom polju za veličanje Boga:

1. vešto se apsorbuju i kombinuju postojeće izražajne figure i prilagođava jezički izričaj;
2. ispočetka se urođenim sluhizmom ponavljaju preslušani sadržaji sa inostranih CD-a;
3. nadareni i školovani pojedinci kasnije u notni zapis sriču melodijska iznenađenja i pretaču ih u instrumentalne interpretacije bliske vlastitom nasleđu.

Da li i pentekostalno verništvo tiho slavi Boga pesmom?

„Ja sam imao prilike da vidim osobu koja prvi put ulazi, nikad pre toga nije ušla u crkvu. Jedna, druga pesma, on potpuno mirno stoji, nije zatvorio oči. Treća pesma, odjednom vidiš tu osobu, zatvorene oči, podiže ruke, a prvi put dolazi. Nešto je pogodilo, to sam imao prilike da vidim pre dve, tri nedelje. Od Lakija sin, sa ženu prvi put doš'o u crkvu. A pre toga! Ti nisi smeo njemu da govoriš o Gospodu, taj ti sve najgore o Bogu govori. Doš'o je, vidim dečka, zatvorio oči, podig'o ruku. Uticale su reči pesme.“

Perica Kurtić, 38, pentekostalac, Leskovac

„Dođu zbog muzike i zbog lepe pesme. Moj sin bio je dobar sa Ermana iz Leskovac, ne znam sad dal' je u crkvu, gde je, da li radi negde na pijac. On se druži dobro s njega i od njega uzeo sve pesme. Kad god imamo službu, mi si pevamo pesme, sviramo. Kažu: 'A, bre, ovde mnogo dobro, svirka, muzika ima!' To je muzika bilo kao kad se ide, mislim, na veselje. Radeli su ljudi, tapšali ruke, pevamo, slavimo Boga, bilo uvek veselo.“

Miroslav Durmišević, 49, pentekostalac, Lebane

„Da, znam. Jedan baš koji se obratio i priš'o, kaže: 'Brate, tako je divno ovde, kako se peva, stvarno

gledam, mnogo je dobro, muzika znaš kako...?', mnogo mu se sviđa. Kroz muziku, kroz pevanje, dan iz dan, dan iz dan, obratio se. Pre nije bio posebno zainteresovan za veru, dođe kad su neke proslave, kao da nije u crkvi.“

Ivan Maksutović, 37, pentekostalac, Leskovac

„Da. Ima dosta puta ljudi koji tu, u naseljenom mestu, mi ne puštamo toliko glasno. A ljudi stanu i slušaju, interesuje gi kako se to slavi, šta mi uopšte radimo. Dođu da vide.“

Demiran Demirovski, 32, pentekostalac, Vranje

O muzici kao „začinu“ religioznog doživljaja najbolje svedoči radosno uznošenje energičnih zvukova u romskim pentekostalnim zajednicama:

1. tekstovi govore o Duhu Svetom,

2. prati ih uzbudljivi ritam električnih gitara i bubnjeva,

3. strasni i zanosni glasovi žena i muškaraca, starih i mladih, kao da se slivaju u jedan, praćeni taktovima i tonovima na neuhvatljivoj granici između folka, diska i izvornog melosa.

Prenosimo sadržaj jedne romske duhovne pesme, uz prevod na srpski jezik:⁸

„O Devel pe čave bičaldā / Bog je svog sina poslao

Man oti čik ikaldā / Mene je iz blata vadio

Pe rateja ov man tovđa / Svojom krvlju mene je oprao

Melalo me te na ovav / Prljav da ne budem

Refren:

Našti e Isuse te bistrav / Ne mogu Isusa da zaboravim

Nako e Isuse te mekav / Ne mogu Isusa da pustim

Paripe inema, ov lelja / Teškoće sam imao, on ih je uzeo

Mo vilo tovđa pe rateja / Moje srce oprao je svojom krvlju

Paripe ked man ine / Poteškoće kad sam imao

8 Kurtić T., Protestantska evandeoska crkva „Zajednica Roma“ u Leskovcu, *Leskovački zbornik* br. XLVIII, 2008, str. 356.

Ov alo, pe lafeja ov man utešida / On je došao,
svojom rečju on me je utešio

Namborme kedinjum / Bolestan kad sam

Leko na ine / Leka nije bilo

Pe rateja ov man iscelinda / Svojom krvlju on je
iscelio.“

Prepoznatljivi zvuci iz mahale, melanž nadaleko čuvenih više-dnevnih porodičnih veselja i kolektivnog derta o Đurđevdanu i Vasilici, nikog ne ostavljaju ravnodušnim. Svako će ući da oslušne i pogleda, a neko pristupiti još jednom, pa još jednom. I zaboraviće prvobitni razlog posete kad Sveti Duh siđe na njega i obdari ga svojim plodovima.⁹

Šta o porukama upućenim Bogu kroz pesmu misle crkvene vođe?

„Što se tiče, recimo, u našoj crkvi, to nije slučaj da to bude onaj presudni momenat, da pesma privuče nekog. Jedino je to božja istina, teološka doktrina, biblijska doktrina, kako propoveda Hrišćanska adventistička crkva...“

Acko Ćerimović, adventista, Vranje

„Adventistička crkva kao crkva pokušava da ih ne odvoji toliko od njihovog mentaliteta. Ako imamo muziku kakvu imamo, veselu, sa tim nekim rečima koje nama prijaju, onda mi stvaramo istu takvu hrišćansku muziku sa rečima koje upućujemo Bogu, ali ne isključujemo upotrebu romskih instrumenata, trube, harmonike. To je zanimljivo, to njih privlači...“

Aleksandar Rušitović, adventista, Kosančić (Bojnik)

„Za mene prvenstveni značaj nema muzika ili neka zabava. Ja nisam u pozorištu, ja sam u crkvi, ja želim ljude da približim do Boga, kroz reč božju. U tom delu i muzika treba da se prilagodi, zatim treba i molitva da bude prisutna, da ljudi pitaju ako

⁹ Romi pentekostalci iz Gornje čaršije u Vranju – Evandeoska crkva „Emanuel“ – oformili su bend „Ava Devla“ i snimili početkom 2000. godine disk sa duhovnim pesmama na srpskom i romskom jeziku, koji je naišao na simpatije među jevanđelistima širom Srbije, posebno među romskim vernicima. U Leskovcu od 2005. godine, u prostorijama „Crkve pod šatrom“, emituje „Radio Emanuel“ duhovnu muziku na romskom jeziku i prenosi uživo propovedi sa biblijskim sadržajem. Duhovni centar „Svetlo“ takođe ima svoj radio „Šalom Romalen“.

nešto nije jasno. Šta vredi biti na službi, a ništa ne razumeti? Otići prazan, a doći još prazniji.“

Čedo Ralević, baptista, Niš

„Imam primer kad je došla jedna pravoslavna vernica kod nas. Ono naše pevanje, tapšanje, sve to, ona kaže: 'Ne razumem ovo. Ja se ne slažem sa ovim, ali ako vi tako radite, onda je to nešto drugo...' Znači, ona više voli onu atmosferu koja vlada u pravoslavnoj crkvi, zatvoreniju malo. Romima odgovara muzika, ona je deo našeg života. Romi vole dobru muziku i vole da se opuštaju uz muziku...”

Bojan Kurtić, baptista, Bela Palanka

„Program kod Jehovinih svedoka, održavanje sastanaka, isti su u celom svetu, tako da tu ništa nije prilagođeno Romima da bi ih privukla muzika, pevanje... Isti je program i svi znaju koja će pesma biti. Kod nas je takva situacija, znam, Romima je urođena muzika, ali kod nas se melodije koje se pevaju tretira kao klasična muzika, tako da to nije nešto što bi njih dodirnulo na prvi pogled. Čak, na prvi pogled bi im bilo čudno. To je snimljena muzika, nije živa muzika, nema orkestra, kao što je prisutno kod ostalih religija.“

Danilo Veselović, Jehovin svedok, Leskovac

„Jeste, ima i toga, i to dosta. Pogledajte, u hrišćanstvu vi nemate note, nemate posebnu muziku, ali imate tekst hrišćanski. A svaki narod, svaka nacija, uzima svoju melodiju i na osnovu tog teksta pravi te pesme. Tako i mi ovde. Većina pesama koje ovde imamo, ja sam komponovao kao muzičar. Mi uzimamo hrišćanski tekst, ali melodiju uzimamo iz izvornog romskog života. Kada se to spoji, onda ljudi toliko toga dožive kroz pevanje pesama, i to jako emotivno dožive. I Gospoda, i kroz reč i kroz pesme. Igra je slabo zastupljena, mada može i da se igra pred Gospodom, ali ne u ovim svetskim oblicima. Kao što je David igrao pred Gospodom, tako i mi možemo da slavimo. Naša muzika je slična onim latino-američkim crncima i ona je tako temperamenta. Tako da u Srbiji ne postoji zajednica koja ne voli da dođe kod nas i ne zove nas da idemo tamo da gostujemo, sa muzikom, sa horom, da tamo dožive Boga na jedan specifičan način.

Evo, na primer, u Zajednici 'Svetlo', Srbi većinom uzimaju melodije sa Zapada. To su američke, engleske kompozicije. To skoro svi tako koriste, većina: kopiraju melodiju, a tekst uzimaju, ili prevode ili njihov tekst. Ali, kod nas Roma je nešto specifično.

I svaki vernik Srbin voli našu muziku, zato što je to muzika iz našeg života. Ali, ta muzika se razlikuje od svetske romske muzike, da ne bude novokomponovana. Baš da bude narodna, koja ima u sebi umetnosti, koja duže traje.“

Šerif Bakić, pentekostalac, Leskovac

Slažu se verski prvaci da Božja muzika nije poput svetske, da se u crkvu ne dolazi kao na svadbeno veselje, već da bi se ličnost uzvisila poznanjem Božjeg zakona. Svedoci su najstroži: istovetna pesmarica sa 225 hvalospeva Jehovi ispeva se u 236 različitih zemalja sveta gde ih ima, pristojno, uredno i dostojanstveno, sa ciljem da se vernik uvede u esenciju, a to je božja reč koja se sluša na propovedi. Adventisti i baptisti potvrđuju da ako doktrina ne privuče vernog, neće ga ni pesma zadržati. Ali se pitaju: treba li sputavati narode ili im dopustiti da budu slobodni u doživljaju vere?

Najviše razumevanja za činjenicu da je muzika važna kari-ka romskog življenja pokazuju pentekostalci: ne odbijaju po svaku cenu, makar u početku, zainteresovane sunarodnike od usvojenog mentaliteta, štaviše *prilagođavaju mu se*. Profesionalni muzičari, kršteni u Hristu, izabrane jevandeoske tekstove nadahnjuju melodijama iz izvornog života. Tako identifikacijom sa poznatim umetničkim formama, dinamikom i tempom dovo-de ljude, najpre preko slavljenja, do spoznaje Boga. *Slavljenje i obožavanje* jesu delovi bogoslužjenja kojima se Romi istinski prepuštaju (slika 4).

Slika 4: Pevanje duhovnih pesama kod pentekostalaca u Nišu (Dragan Todorović, mart 2009)

Nesputanost ispoljavanja vere

Pitali smo Rome izvan jevandeoskog kruga kako gledaju na prenaplašena osećanja u iskazivanju delovanja Duha Svetoga u srcima vernika.

„Ja sebe smatram petnaestogodišnjim hrišćaninom. Mene sigurno povuče i muzika, i slavljenje Boga, i sve ovo. Al' da me povuče da ne znam šta radim, ja

više ne bi bio... da li bi Duh sveti kontrolisao mene da ne padam u trans? Pa, ja to mogu da izazovem i alkoholom! Kad kažem krštenje, onda mislim da je Hrist u meni, Duhom Svetim svojim, 'oće li Duh sveti, koji ja propovedam, da urliče, da pljeska rukama, da sve to radi? Jel' to liči na Hrista? Ja nikad nisam tu potrebu osetio.“

Milovan Bećirović, 61, baptista, Gornji Komren (Niš)

„Tu bi se izgubio smisao onoga što se govori, kad bi se previše izražavala osećanja. Ako bi mi više davali aplauz, onda bi mi više davali čast tom govorniku, njemu bi pridavali čast, a čast treba da pridajemo Jehovi. To moramo da razgraničimo. Nakon svakog predavanja, a predavač ima predavanje od pola sata, e, na kraju aplaudiramo, da bi ga nagradili za njegov trud. Ali, previše aplaudiranja ne bi imalo smisla, odvuklo bi pažnju od onoga što se govori. Ti emotivni momenti odvlače od suštine vere.“

Saša Bakić, 37, Jehovin svedok, Taskovići (Niš)

„Verujući da kroz njega Bog govori, jer mi imamo pesmu, molitvu, pa propoved, gde se kaže: 'Oče nebeski, progovori kroz tvog slugu, a nama otvori um da shvatimo poruku koju nam šalješ'. Preko propovednika ili preko onog koji iznosi Tvoju reč, Oče Blagi. E, sad neko ushićenje, da se bacam u trans, to ne. Ja slušam dok on govori, u svom srcu i svom umu, shvatam ono što priča i donosim za sebe savetodavno...“

Boban Tošić, 35, adventista, Gornji Matejevac (Niš)

Bog je Bog reda i mira, tvrde adventisti, baptisti i Jehovini svedoci. Aplauzi i povici usmereni ka govornicima za pultom značili bi da se njima pridaje čast, a ne onome koji kroz njih govori. Reč je da se u pažnji sasluša, a sastanci prilika da se verni ohrabre i ojačaju u borbi sa rutinom života.

A kako reaguju pentekostalci? Da li, po njima, preplavljenost verskim uzbuđenjem odvlači od suštine vere ili doprinosi svojevrsnom duhovnom pročišćenju?

„U toku? Pa, da, al' ne baš, ne dešava se da se više za vreme propovedi. To se radi kad je *slavljenje*. Ili, na primer, kad se završi propoved i molitva, možeš da moliš, dok si u crkvi. Ili, na primer, kad je

propoved, meni se desilo da me pogodi neka reč i ja tad plačem, ne vičem, nego u sebi...”

Danijela Demirović, 29, pentekostalac, Leskovac

„Poštujem reč Božju i žive po njoj, mnogi. Sve je normalno. Kako koga Bog dotače, on se tako otvara Bogu. A kad traje propoved, pažljiviji su. Onda se sedi i sluša, nešto se beleži. Ja pišem beleške.“

Aleksandar Ajdarević, 20, pentekostalac, Leskovac

„Znate kako, ja lično ne vidim ni starešinu, ni pastora, ni vođu, nego vidim čoveka koga je Bog postavio. Kad bi gledao, možda mi se Ivica ne sviđa, kao čovek možda mi se ne sviđa. I kad treba da propoveda, da da mudru reč, ja treba da izađem napolje ili da stavim čepiće u uši da ga ne čujem. Ali, hvala Bogu, da Bog može da nam otvori oči da ne gledamo tako, nego da gledamo duhovnim očima. Možda on i ne želi da nešto kaže na taj način, ali Duh Sveti ga je podstakao da tako kaže, da baš meni znači, da mene ohrabri, da mene podigne. Jednostavno, ja lično ne znam kako drugi razmišljaju i rade, ali ja tako gledam. I moja supruga je već naučila da tako radi, da ne gleda ko je napred, ko i kako propoveda. Nego nas interesuje šta će Gospod kroz njega da kaže, jer ga je Bog postavio. Ako ga je Bog postavio, ja nisam sudija, On je sudija.“

Siniša Cvetković, 29, pentekostalac, Vranje

Duhovnu hranu iz usta propovednikovih spremni su da saslušaju i pentekostanci. Srca može dotaknuti starešina obdaren silom božanskom i dobrom i mudrom reči probuditi duhovno oko među vernom pastvom.

Slika 5: Individualni doživljaj slavljenja Boga kod pentekostalaca u Leskovcu (Dragan Todorović, februar 2009)

Ali, *slavljenje* i *obožavanje* jesu delovi bogoslužjenja kojima se Romi istinski prepuštaju. Pljeskanjem rukama i njišućim telima iznose zahvale Bogu, a glasnim uzvicima „aleluja“ i „amen“

potvrđuju svedočanstva i molitve zahvale drugih vernika. Sklopljenih očiju krste ruke na grudima ili ih podižu i pružaju prema propovednicima sa mikrofonima u rukama (slike 5 i 6). Neretko i zaplaču.

Slika 6: Individualni doživljaj slavljenja Boga kod pentekostalaca u Bošnjacu (Leskovac) (Dragan Todorović, februar 2009)

Prisnost u ličnom kontaktu

O neposrednosti, srdačnosti i spontanosti protestantskih verskih zajednica u prvom kontaktu sa novopridošlima pisano je već u domaćoj sociološkoj literaturi.¹⁰ Interesovali smo se među verujućim Romima za sećanja na prijateljski doček i pozdrav u bogoslužbenom domu iz vremena početaka upoznavanja sa novom verskom zajednicom, kao i za današnja gledanja na hrišćansku ljubav među braćom i sestrama, ispoljenu u raspitivanju o zdravlju, poslovima i porodičnim odnosima.

„Da, još prvi put kad sam došla, to je za mene bilo iznenađujuće. Pozdravi se neko s tobom, pa ti nađe mesto gde ćeš da sedneš, jer je gužva. To nekad i ja radim, ali ne mogu uvek, priđem odmah zbog pesama i dece uz podijum, ali mi je drago da dočekam nekog, pogotovu ako je prvi put tu, da mu poželim da mu bude prijatno i ugodno da sedi, da razume. Možda je čovek došao samo da se odmori, možda je došao nešto da nauči, daj bože da je to. Možda je došao samo da nas testira, da vidi da li smo blesavi. Ili da nas slika, da nas gleda. Kao što se ljudi primaju u kući. Polazim da je crkva kuća, razumete?“

Dragana Mutišević, 34, baptista, Niš

„Mnogo, mnogo. Mislim, to je zaista puno, puno... Kad mi ulazimo, bar ja kad ulazim u Dvoranu, i kad

10 Đorđević D. B., Zašto „pravoslavci“ prelaze u adventiste?, *Marksističke teme* br. 11, 3-4, Niš 1987; Todorović D., On the Phenomenon of Roma Conversion (An Empirical Experience), u: *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*, priredili Mitrović Lj. et al, Niš 2002; Kuburić Z., *Verske zajednice u Srbiji i verska distanca*, Novi Sad 2010.

vidim nasmejano lice, ispružena ruka, onda drugačije se čovek oseća. Oseća se dobrodošlim, neka toplina, atmosfera neka vlada, jednostavno te privlači. Vidiš da niko ti ne misli zlo, niko ti ne misli loše. Normalno je da mi ljudi tragamo za tako nešto, mi smo željni za tako nešto. Ne samo kod Roma, to je jedna osnovna ljudska potreba. Recite mi vi čoveka kome neće biti drago da ga taj kod koga ode dočeka ljubazno, srdačno, nasmejano, ili da ga taj dočeka namršten i da izbegava susret.“

Zenko Saitović, 35, Jehovin svedok, Vranje

„Kako da ne, kako da ne. Razmeniš tvoja iskustva, eto tako, mislim, iskustva sa sestrom, bratom, kako si, šta si ili jednostavno, čuo si da je on bio bolestan ili da je ona bila bolesna, jao, pa što me nisi zvao da pomognem, pa šta treba. To sve znači čoveku, mislim, onaj kome se nudiš i tako nešto. Jao, pa ovaj brata mene stvarno ceni. I onda, drugačije misliš o njemu.“

Nerija Ajdarević, 58, adventista, Vinarce (Leskovac)

„Jeste, kako da ne. I pre nego što uđem u crkvu, pozdrave se sa mnom, požele Božji blagoslov, to veoma znači ljudima. I posle bogoslužjenja ostanemo da se pozdravimo, to meni veoma znači, zato što sam sa svojim prijateljima, jednostavno mi je drago tako kad ih zagrlim.“

Nikola Kamberović, 15, pentekostalac, Leskovac

„Pa, da. Svakom čoveku koji služi Gospodu, treba dati takav dar, koji će uvek sa osmehom na licu da dočekuje te ljude. Kad bi' sad, na primer, ja uš'o u crkvu, da stojim ja, da ljudi ulaze, a da ja im okrenem leđa, kako bi to bilo? Šta bi mislili ljudi o našoj zajednici? A ovako, sa osmehom na licu, izvol'te, sedite, onako sa ljubavlju...“

Demiran Demirovski, 32, pentekostalac, Vranje

Resocijalizacija novoobraćenika uključuje preoblikovanje i usklađivanje identiteta sa onim što ostali sledbenici smatraju primerenim. Novi sistem verovanja podržan je velikim brojem aktivnosti kroz interakciju sa ostalim članovima.¹¹

¹¹ Holden 2002, 58; navedeno prema: Pitulac T. i Năstuță S., Choosing to be Stigmatized: Rational Calculus in Religious Conversion, *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 6, 16, Cluj – Romania 2007, str. 83.

Posebna pažnja u protestantskim zajednicama poklanja se doživljaju prvog, neposrednog susreta pojedinca sa ljudima sa kojima će provesti zajedničko vreme na bogoslužjenju.¹² U sveopštoj otuđenosti savremenog sveta, male verske zajednice zaista svojim članovima predstavljaju oaze prijateljstva, utočišta među voljenima, nove porodice koje štite od napuštenosti, straha, nevolje i bolesti. Svi međusobno srdačno komuniciraju, pogledima i osmesima, pre, tokom i nakon bogoslužjenja. Ne samo određeni dežurni član, već i ostali vernici, rukovaće se sa svakim ko kroči u crkvenu zgradu, podariti mu zagrljaj i radosno uskliknuti, izgovarajući ime (slike 7 i 8).

Slika 7: Dežurni dočekuju braću i sestre u Hristu pred početak bogoslužjenja (Jehovini svedoci u Leskovcu) (Dragan Todorović, februar 2009)

Slika 8: Starešina dočekuje braću i sestre u Hristu pred početak bogoslužjenja (pentekostalci u Leskovcu) (Dragan Todorović, februar 2009)

Za roditelje poseban značaj ima mogućnost da na službu povedu sopstvenu decu, pa i oni najmlađu. Ipak, takva situacija nosi sa sobom i pojedina ograničenja, skopčana sa održavanjem pažnje u ograničenom fizičkom prostoru.

„Znači za decu, normalno. Znači, ali što nema tu prostora, kao što ima u Erdeviku. Posebno za majke

¹² Moram da priznam da mi je na početku druženja sa protestantima – konkretno prilikom posete Skupštini Jehovinih svedoka u Vranju – bilo čudno zašto svaki pristigli član prilazi uglu u kojem sedim i pita me, sa osmehom na licu, kako sam, a da do tada nismo znali jedno za drugo.

sa decom. Drugo je kad deca znaju od malena, čuje, uče Bibliju, gleda slike, mnogo to znači. Drugačije je kad on od malena s'vati i zna, a drugačije da nekom nešto pričaš u trinaest, četrnaest godine.“

Milenko Mirković Miško, 44, baptista, Berilje (Prokuplje)

„Bebice, bebice... Da vam kažem, Biblija kaže: 'Učite decu odmalena', što znači ako dete ide odmalena, on se uči i kad odraste da bude Božji čovek. Evo, nisu moji ovde, ja pitam mog unuka: 'Gde je Jehova?' On pokazuje gore. Eto, pomalo ih učimo da znaju.“

Zimka Zekić, 68, Jehovin svedok, Vinarce (Leskovac)

„Kako ne znači! Potrebno je da od ranih nogu uče se poštenju, jer Biblija uči o poštenju, ništa o drugome. Da sutra ne ide drugim putem, da ne ide sa svakojakim društvom, sada je vreme nezgodno, u školi se svakojake stvari dešavaju, da znaju kako da se ponašaju kad i budu u nevaljalom društvu, da svet ne utiče na njih.“

Zoran Zekić, 28, adventista, Međa (Leskovac)

„Ima žena koje nemaju gde da ostavljaju decu i onda moraju da dođu. A ima majke koje baš hoće da dovedu decu, da ih privrže za ovo. Jer, imamo i dečji čas, gde deca dolaze da uče. Znače, hoće majke da budu privržene njihova deca, da budu uz Hrista od malih nogu. To utiče na njih, imamo dosta dece koja, hvala Bogu, uče i znaju dosta.“

Sladana Šabanović, 43, pentekostalac, Leskovac

„To možda nije toliko važno za one ljude koji su napred. Ali, za one ljude koji nemaju, majke koje nemaju gde da ostave decu, to je mnogo bitno i mnogo važno. E, kad bi bio taj vrtić, kad majke krenu na bogoslužjenje, te sestre bi uzele tu decu da ih čuvaju, da bi roditelji mogli svoju dušu da predaju Bogu.“

Siniša Cvetković, 29, pentekostalac, Vranje

Radu sa najmlađim uzrastom sve zajednice poklanjaju posebnu pažnju.¹³ Prilika je to da im se od malih nogu usadi ispravno

¹³ Baptisti iz Niša, recimo, godinama već imaju dečiju grupu u Šainovcu, ne insistirajući toliko na radu među starijima. U neformalnom ćaskanju po završenom intervjuu, Dragan Đorđević, niški Rom baptista bez formalnog teološkog, ali sa podožim praktičnim evangelizatorskim iskustvom, izneo mi

ponašanje u svetu i ukaže na izazove sa kojima će se suočiti u svom odrastanju. Deci je ostavljena slobodna volja da izaberu život prema hrišćanskim načelima i činom krštenja suštinski potvrde pripadnost zajednici ili se nikada ne krste. Ipak, računa se da će zajednički sistem vrednosti, zasnovan na Božjim zapovestima, presuditi u vaganju *pro et contra* argumenata da se pristupi Bogu.

Posmatrane zajednice u jugoistočnoj Srbiji mahom oskudevaju u slobodnom prostoru za organizovanje verskog života. Skučeni uslovi najčešće podrazumevaju da majke sa bebama i malom decom u naručju prisustvuju propovedima, molitvama i slavljenjima. Sa jedne strane, one ne mogu da se u potpunosti prepuste učestvovanju u religijskim ritualima, a sa druge neartikulirani plač odojčadi i vrznanje nestašnih i nestrpljivih devojčica i dečaka ometaju druge u revnosnom ispunjavanju postavljenih obaveza.¹⁴

Zaključak

Kada razmatramo uticaj kulturnih faktora na romsko prihvatanje protestantizma na jugu Srbije poslednjih petnaestak godina, tada imamo na umu one elemente romskog kulturnog identiteta koji se podudaraju sa religioznim doživljajem verskih zajednica protestantske provenijencije (uloga pesme i igre u slavljenju Boga, nesputanost i ekspresivnost ispoljavanja duhovnosti i prisnost uspostavljenih verničkih veza).

Najčešće skrajnuta u svetovnoj, romska je muzikalnost prihvaćena i na specifičan način oblikovana u sakralnoj sferi. Muzički pasaži sastavni su elementi bogoslužbenog delanja protestanata, njima se na početku vernici blagoslove u prisustvu i uvode u dostojanstvo žive Božje reči koja treba da se sasluša. Melos je u podređenom položaju naspram tumačenja Svetog pisma. Kod Jehovinih svedoka preovladavaju nasnimljeni tonovi, dok bolje opremljene adventističke crkve imaju klavir ili orgulje. Osećajnost je sputana strogo racionalnošću pri usvajanju nebrojenih biblijskih pravila o životu u svetosti. *Ne privlače verskom hramu veseli zvuci, već teološka doktrina* – horski ponavlja verništvo ovih crkava; milioni vernika na stotinama različitih jezika čitaju iste pesmarice sa hvalospjevima, srčano, ali ne i euforično.

je svoje mišljenje da baptisti u Srbiji radije biraju rad sa malom decom, dok adventisti više insistiraju na adolescentskom uzrastu.

14 Hrišćanska adventistička crkva i Jehovini svedoci u Nišu, recimo, imaju posebne prostorije za pouke veroučitelja deci i njihovu zabavu u vreme trajanja bogoslužjenja, ukoliko roditelji nisu u prilici da ih ostave same kući.

Već kod baptista, pogotovu kod pentekostalaca u čistim romskim crkvama, hrišćanska muzika sastavljena od duhovnih tekstova i ritmova bliskih romskom mentalitetu nezamenljiva je aroma osobenog religijskog doživljaja. *Božja uputstva pretočena u skladne stihove podržavaju mnogočlani orkestri sa udaraljka, gitarama, harmonikama i klavijaturama.* „Visokoamperni“ instrumentali, pojačani razglasom, sabiraju glasne zahteve i provode ih ka svevišnjem autoritetu. Romska bogoslužnja jesu drugačija od srpskih: niti ko koga suzdržava u ispoljavanju, niti se propisuje najispravniji način za primanje darova Duha Svetog. Božja reč se sluša, ali se pre svega poje: različiti glasovi zdušno ispevavaju jedinstvenu molitvu tokom slavljenja zajedništva sa Bogom.

Dubok emocionalni doživljaj religije čini Rome podložnim za prelazak u protestantske verske zajednice, posebno u pentekostalizam. Vernici se u potpunosti prepuštaju delovanju Duha Svetog, da ih vodi onako kako hoće i želi. Iako okružen ostalom braćom i sestrama, svaki vernik se predaje uspostavljanju direktne intimne veze sa Bogom, kome isporučuje najdublje molbe, želje i očekivanja za prevladavanje teških životnih situacija. A kada se ona ostvare, pa još i prenesu drugima u vidu svedočanstva o delovanju Duha Svetog, ona nema bolje potvrde da ste na Božjem putu.

Pravoslavne crkve i Islamska verska zajednica nisu nikada oformile posebna tela za misionarenje među Romima,¹⁵ a lokalno sveštenstvo držalo se podalje od romskih geta, u kojima su se odvijale svakodnevne aktivnosti. Povodeći se za iskazanom nebrigom, veroispovedna braća sa zazorom ih je pogleđivala na molitvama u hramovima ili svečarskim povorkama, a nisu izostajali ni izlivi religijske netrpeljivosti. Zato je romski narod sa simpatijama reagovao na *srdačnost* i *otvorenost* u kontaktu koju su prema njima iskazivali evangelizatori iz redova većinskog naroda u vršenju misijskih zadataka. Od ostale braće i sestara u veri prihvaćeni su sa poštovanjem i bez naglašenih predrasuda, u svakodnevrim kontaktima preovladavaju odnosi solidarnosti

15 Poseban Odbor za brigu o Romima imaju jedino katolici, a od Drugog Vatikanskog koncila i organizovanu brigu o migrantima, institucionalizovanu u *Kodeksu kanonskog prava* (1983). U njemu se navodi da je zemlja domaćin u obavezi da migrantima i Romima osigura pravo na njihov jezik i duhovno nasleđe. Konačno, Papinsko vijeće za pastoral selilaca i putnika donosi nedavno *Smjernice za pastoral Roma* (2008). O stavovima crkvenih velikodostojnika i predstavnika romske elite o Romima kao vernicima više u: Živković J., Todorović D., Jovanović V. i Đorđević D. B., *Romske duše*, Niš 2001. i Đorđević D. B. i Todorović D., *Orthodox priests and the protestant Roma (A bit of empirical research from the South of Serbia)*, in: *Orthodoxy from an empirical perspective*, eds. Blagojević M. i Todorović D., Niš and Belgrade 2011.

i razumevanja, a nedeljni sastanci pružaju Romima osećaj pripadnosti, vid zaštite i utehe od turobne svakodnevice.

LITERATURA:

Đorđević D. B., Zašto „pravoslavci“ prelaze u adventiste?, *Marksističke teme* br. 11, 3-4, Niš 1987, str. 141-149.

Đorđević D. B. i Todorović D., Orthodox priests and the protestant Roma (A bit of empirical research from the South of Serbia), in: *Orthodoxy from an empirical perspective*, eds. Blagojević M. i Todorović D., Niš and Belgrade 2011, str. 175-188.

Đurišić M., *Sećanja na naš početak i razvoj (Jubilarni sabor adventista u Nišu 1923-2009)*, Niš 2009.

Kuburić Z., *Verske zajednice u Srbiji i verska distanca*, Novi Sad 2010.

Kurtić T., Protestantska evanđeoska crkva „Zajednica Roma“ u Leskovcu, *Leskovački zbornik* br. XLVIII, 2008, str. 351-358.

Pitulac T. i Năstuță S., Choosing to be Stigmatized: Rational Calculus in Religious Conversion, *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 6, 16, Cluj – Romania 2007, str. 80-97.

Rose Lange B., *Holy Brotherhood: Romani Music in a Hungarian Pentecostal Church*, Oxford 2003.

Stanković M., Romi – nasledstvo od gospoda, *Religija i tolerancija* br. 7, Beograd 2007, str. 171-172.

Starešinstvo Protestantske evanđeoske crkve, Dvadeset godina „Zajednice Roma“ u Leskovcu, *Religija i tolerancija* br. 7, Beograd 2007, str. 173-176.

Todorović D., On the Phenomenon of Roma Conversion (An Empirical Experience), u: *Kulturni i etnički identiteti u procesu globalizacije i regionalizacije Balkana*, priredili Mitrović Lj. i drugi Niš 2002, str. 175-186.

Todorović D., *Protestantizacija Roma jugoistočne Srbije*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu, Beograd 2011.

Živković J., Todorović D., Jovanović V. i Đorđević D. B., *Romske duše*, Niš 2001.

Dragan Todorović

University of Niš, Faculty of Philosophy – Department for Sociology, Niš

THE ROLE OF CULTURAL FACTORS IN THE
PROTESTANTISATION OF THE ROMA IN
SOUTHEASTERN SERBIA

Abstract

The *Protestantization of the Roma* refers to a more recent process of mass involvement of the Serbian Roma in small religious communities of Protestant provenance. Cultural factors, reflected in the level of similarity between elements of the Romani cultural identity and the religious experience of the communities belonging to Protestant provenance, play a crucial role in the process of Protestantisation. Among these factors, the most important are: the role of music and dance in celebrating God, freedom and expressiveness in demonstrating spirituality, and closeness of the established religious bonds. Celebration and adoration in the Pentecostal movement are parts of religious service which particularly appeal to the Roma. By clapping their hands and swinging their bodies, they express their gratitude to God, and by shouting “Hallelujah” and “Amen” they confirm the testimonies and prayers of gratitude of other believers. With their eyes closed, they cross their arms across the chest or raise them and stretch them out towards preachers with microphones in their hands. Sometimes they even cry. Special attention in Protestant communities is paid to the first and direct individual experience of the people with whom they spend time during service. In common alienation, which is omnipresent in modern times and in the situation in which the Roma are observed as enemies by the majority, small religious communities represent oases of friendship, loving shelters and new families which protect them from solitude, fear, poverty and sickness. They heartily communicate with each other with their glances and smiles, before, during and after the service. Not only the designated member, but all other believers as well, will shake hands with anyone who enters their church, and give them a hug once they have met them.

Key words: *Protestantism, Roma, Southeastern Serbia, identity, cultural factors*